

Eğitim Sosyolojisi

Editörler:

M. Çağatay ÖZDEMİR

A. Selcen BİNGÖL

2. Baskı

Editörler: Prof. Dr. M. Çağatay ÖZDEMİR - Dr. A. Selcen BİNGÖL

EĞİTİM SOSYOLOJİSİ

ISBN 978-605-241-549-8

DOI 10.14527/9786052415498

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2020, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş. ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindex.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşabilmektedir.

1. Baskı: Ocak 2019, Ankara

2. Baskı: Şubat 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj Sanayi Tic. Ltd. Şti.

Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1

İskitler/ANKARA

Tel: 0312-341 1020

Yayıncı Sertifika No: 36306

Matbaa Sertifika No: 26062

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Dünyada yaşanan hızlı gelişmeler toplumların yapısını da hızla değiştirmektedir. Öğretmenler sınıflarında toplumun kendisiyle karşı karşıya kalan bireyler olarak yaşanan tüm değişim ve gelişmelerden haberdar olmalı ve sahip oldukları bakış açılarıyla öğrencilerinin ayrımcılığın olmadığı bir ortamda eğitim görmelerini sağlamalıdır. Felsefe, sosyoloji ve eğitim sosyolojisiyle tanışmadan mezun olan öğretmen adaylarının günümüz dünyasını ve çevrelerindeki eğitim sorunlarını ve süreçlerini algılamada sıkıntı çekecekleri kaçınılmaz bir gerçektir. Bu amaçla YÖK kur tanımları doğrultusunda hazırlanan ve bu baskıda bir bölüm daha eklediğimiz kitabımızın öğretmen adaylarına katkıda bulunması dilekleriyle, kitabın hazırlanmasına bölüm yazarı olarak katkıda bulunan meslektaşlarımıza teşekkür ederiz.

Editörler

M. Çağatay ÖZDEMİR - A. Selcen BİNGÖL

Şubat 2020

Bölümler ve Yazarları

Editörler: Prof. Dr. M. Çağatay ÖZDEMİR - Dr. A. Selcen BİNGÖL

1. Bölüm: Sosyolojinin Öncüleri ve Eğitim Görüşleri

Murat KAYMAK

Sosyolog/Eğitim Bilimleri Uzmanı

2. Bölüm: Sosyolojinin Temel Kavramları

Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN

Pamukkale Üniversitesi

3. Bölüm: Temel Sosyolojik Teoriler ve Eğitim

Prof. Dr. Ali ESGİN

İnönü Üniversitesi

4. Bölüm: Türkiye'de Eğitim Sosyolojisinin Gelişimi

Prof. Dr. Beyhan ZABUN

Gazi Üniversitesi

5. Bölüm: Toplumsal Süreçler ve Eğitim

Prof. Dr. Hüsnüye CANBAY TATAR

İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Taner TATAR

İnönü Üniversitesi

6. Bölüm: Toplumsal Kurumlar ve Eğitim

Prof. Dr. Taner TATAR

İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Hüsnüye CANBAY TATAR

İnönü Üniversitesi

7. Bölüm: Kültür ve Eğitim

Dr. Nimet ALTINTAŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığı

8. Bölüm: Medya ve Eğitim

Prof. Dr. Galip YÜKSEL

Gazi Üniversitesi

9. Bölüm: Sosyol, Kültürel, Ahlaki Bir Sistem ve Topluluk Olarak Okul

Prof. Dr. Necati CEMALOđLU

Gazi Üniversitesi

Bil. Uzm. Ali DURAN

Milli Eğitim Bakanlığı

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Bölümler ve Yazarları.....	v

1. BÖLÜM

SOSYOLOJİNİN ÖNCÜLERİ VE EĞİTİM GÖRÜŞLERİ

İbn-i Haldun ve Eğitim.....	2
Eğitimin Toplumsallığı.....	3
Nasıl Bir Öğretim?.....	5
Giambattista Vico ve Eğitim.....	7
Yeni Bilimin Konusu.....	7
Hümanist Eğitim.....	8
Montesquieu ve Eğitim.....	10
Eğitimle İlgili Görüşleri.....	11
Saint Simon ve Eğitim.....	13
Endüstri İçin Eğitim.....	13
Auguste Comte ve Eğitim.....	16
Pozitif Toplum İçin Pozitif Eğitim.....	16
Karl Marx ve Eğitim.....	19
Üretim ile Eğitimin Birleştirilmesi.....	19
Durkheim ve Eğitim.....	23
Toplumsal Olgu Olarak Eğitim.....	23
Pedagoji ve Eğitim.....	24
Eğitimin Doğası ve Rolü.....	25
Eğitimde Değişim.....	27
Max Weber ve Eğitim.....	29
Karizmatik ve Rasyonel Eğitim.....	29
Eğitim Türleri.....	30
Karizmatik Eğitim.....	31
Modern Rasyonel Eğitim.....	32
Okuma Parçası.....	34
Kaynaklar.....	37
Okuma Önerileri.....	39
Örnek Sorular.....	40

2. BÖLÜM

SOSYOLOJİNİN TEMEL KAVRAMLARI

Sosyal Olay ve Sosyal Olgu.....	43
Toplum	45
Toplumsal Yapı.....	48
Toplumsal Statü	52
Toplumsal Rol.....	55
Değerler	56
Normlar	59
Toplumsal Kurumlar.....	60
Aile Kurumu	62
Ekonomi Kurumu	63
Din Kurumu.....	63
Siyaset Kurumu	64
Eğitim Kurumu.....	64
Serbest Zamanları (Boş Zaman) Değerlendirme Kurumu.....	65
Sosyal Gruplar.....	66
Okuma Parçası.....	68
Kaynaklar.....	69
Okuma Önerileri	70
Örnek Sorular	71

3. BÖLÜM

TEMEL SOSYOLOJİK TEORİLER VE EĞİTİM

Eğitim Sosyolojisi: Teorik Dayanaklar ve Yeni Yönelimler	73
Temel Sosyolojik Teoriler ve Eğitim	76
İşlevselcilik (Fonksiyonalizm)	76
Yapısalcılık.....	79
Çatışma Teorisi.....	83
Eleştirel Teori	88
Sembolik Etkileşimcilik.....	93
Fenomenoloji ve Fenomenolojik Sosyoloji.....	98
Etnometodoloji.....	102
Okuma Parçası.....	108

Kaynaklar.....	110
Okuma Önerileri	112
Örnek Sorular	113

4. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE EĞİTİM SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİ

Ziya Gökalp'in Eğitim Görüşleri (1876-1924).....	116
Ziya Gökalp'in Türkçülük Anlayışı.....	116
Ziya Gökalp'e Göre Eğitim	117
Prens Sabahattin'in Eğitim Görüşleri (1877- 1948).....	119
Teşebbüs-i Şahsi ve Eğitim.....	120
İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Görüşleri (1886-1978).....	121
Öğretmen Nasıl Olmalıdır?	123
Programlar ve Ders Kitapları.....	123
Nusret Köymen'in Eğitim Görüşleri (1903- 1964).....	124
Köymen'in Eğitim Sosyolojisi	124
Halk Eğitimi	125
Mümtaz Turhan'ın Eğitim Görüşleri (1908-1969)	126
Batılılaşma Sorunu.....	126
Batılılaşma - Eğitim.....	127
Milli Bilinç - Eğitim	128
Nurettin Topçu'nun Eğitim Görüşleri (1909-1975).....	129
Eğitim Sorunu.....	129
Hayat Okulu.....	130
Milli Mektep.....	130
İdeal Öğretmen.....	131
Din ve Ahlak Eğitimi	131
Erol Güngör'ün Eğitim Görüşleri (1938-1983)	132
Milli Kültür ve Milliyetçilik	132
Aile ve Eğitim.....	133
Kentleşme ve Eğitim	134
Öğretmen-Öğrenci İlişkisi	134
Okuma Parçası.....	135
Kaynaklar.....	137
Okuma Önerileri	139
Örnek Sorular	140

5. BÖLÜM

TOPLUMSAL SÜREÇLER VE EğİTİM

Sosyal Değişme	144
Sosyal Değişme ve Eğitim	147
Sosyalleşme	148
Sosyalleşme ve Eğitim.....	151
Sosyal Tabakalaşma.....	151
Sosyal Tabakalaşma Teorileri.....	156
Sosyal Tabakalaşma Tipleri.....	156
Sosyal Tabakalaşma ve Eğitim	158
Sosyal Hareketlilik.....	159
Yatay ve Dikey Hareketlilik.....	161
Yukarı Doğru Hareketlilik ve Eğitimin Rolü	161
Sonuç.....	164
Okuma Parçası.....	165
Kaynaklar.....	166
Okuma Önerileri	166
Örnek Sorular	167

6. BÖLÜM

TOPLUMSAL KURUMLAR VE EğİTİM

Kurum.....	169
Aile	174
Aile ve Eğitim	176
Din.....	177
Din ve Eğitim İlişkisi	179
Ekonomi	181
Ekonomi ve Eğitim.....	184
Siyaset.....	186
Siyaset ve Eğitim.....	188
Sonuç.....	190
Okuma Parçası	191
Kaynaklar	192
Okuma Önerileri.....	192
Örnek Sorular.....	193

7. BÖLÜM

KÜLTÜR VE EĞİTİM

Kültür ve Eğitim Kavramlarının Tanımı	195
Kültürel Süreçler	201
Kültürleme	202
Kültürleşme	207
Kültürlenme	208
Kültürel Değişme	208
Çocuk Yetiştirme ve Kültür	210
Antropolojik Bilginin Eğitim Üzerine Etkisi	212
Okuma Parçası	214
Kaynaklar	217
Okuma Önerileri	217
Örnek Sorular	218

8. BÖLÜM

MEDYA VE EĞİTİM

Gündelik Yaşamda Medyanın Etkisi	225
İnternet Kullanımı	233
Öğretmenler İçin İnternet	235
Öğrenciler İçin İnternet	236
Web'in Yeni Uygulamaları	238
Teknolojinin Bilinçli Kullanılması	239
Okuma Parçası	240
Kaynaklar	241
Okuma Önerileri	243
Örnek Sorular	243

9. BÖLÜM

SOSYAL, KÜLTÜREL, AHLAKİ BİR SİSTEM VE TOPLULUK OLARAK OKUL

Sosyal Bir Sistem Olarak Okul.....	248
Geleneksel Okul	249
Topluluğun Bir Modeli Olarak Okul	249
Topluluk Okulu	250
John Dewey'e Göre Okulun İşlevleri.....	250
Basitleştirme.....	251
Temizleme	251
Denge Kurma.....	251
Toplumsal ve Kültürel Bir Sistem Olarak Okul	251
Okulun Temel Özellikleri.....	252
Toplumsal Sistem Olarak Okul ve Kültürel Özellikleri.....	253
Okulun Biçimsellik Özelliği.....	253
Okulun Bürokratikleşme Özelliği	254
Okulun Öğrenci Etkileşimi Özelliği	255
Okulun Toplumsallaştırma Özelliği.....	255
Ahlaki Bir Sistem Olarak Okul.....	257
Ahlaki Öğeler.....	257
Okulların Ahlaki Değerleri Kazandırmadaki Rolü	261
Türk Eğitim Sistemi'nde Okul-Çevre İlişkisi	263
Sonuç.....	270
Okuma Parçası.....	271
Kaynaklar	272
Okuma Önerileri	274
Örnek Sorular	275

1. BÖLÜM

SOSYOLOJİNİN ÖNCÜLERİ VE EĞİTİM GÖRÜŞLERİ

Murat KAYMAK

Sosyolog/Eğitim Bilimleri Uzmanı

Sosyoloji, Fransız Devrimi öncesi ve sonrasında sanayileşmeye ve diğer toplumsal değişimlere bağlı olarak yaşanan toplumsal sorunlara ve krizlere çözüm arayışlarının bir ürünüdür. Konusu ve yöntemiyle bağımsız bir bilim haline gelmesi tam olarak 19. yüzyılın ikinci yarısını bulmuştur. Sosyolojinin bağımsız bilim haline gelişinde iki temel faktörün etkili olduğunu görürüz. Birincisi toplumsal koşullar, ikincisi ise bu koşullara çözüm arayışına giren düşünürlerin yararlandığı kendilerinden önceki düşünce birikimi ve gelenektir.

Bugünden düşünce tarihine bakıldığında sosyolojinin kökenleri eski Yunanda Sofistlere, Platon ve Aristo'ya kadar götürülebilir (Bouthoul, 1992, s. 10-15). Örneğin Platon'un "Devlet"ini var olan toplumun eleştirisi ve ideal bir toplum arayışı olarak ele alabiliriz. Aristo'nun "Politika"sını bir siyasal sistem incelemesi, devlet ve iktidar üzerine bir analiz olarak görmek mümkündür. Bu nedenle sosyolojinin ele aldığı konular, çok daha önceden felsefe içinde düşünürlerce irdelenmiştir.

Bu uzun geçmiş gösteriyor ki sosyoloji, 19. yüzyılda kendiliğinden keşfedilmiş değildir. Sosyoloji, uzun bir geçmişin birikimi üzerine topluma, toplumun kurumlarına, değişimine yönelik toplumsal düşünce geleneğinin içinden, doğa bilimlerinin yöntemiyle toplumsalı anlamak, çözümlenmek isteyen düşünürlerin arayışlarının sonucunda ortaya çıkmıştır. Özellikle 18. yüzyıl ve 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde Montesquieu (1689-1755), Simon (1760-1825), Comte (1798-1857), Marx (1818-1883), Spencer (1820-1903), Pareto (1848-1923), Durkheim (1858-1917), Weber (1864-1920) toplumsalın bağımsız biçimde ele alınmasını ortaya koymuşlardır. Aralarında düşünsel bir devamlılığın da olduğu 18 ve 19. yüzyılın bu düşünürlerini kurucular olarak adlandırabiliriz (Aron, 2004). Ancak bu isimlerin dışında kalan ama sosyolojinin konusu olan toplumsalı inceleyen ve hatta bu nedenle yeni bir bilim kurduklarını söyleyen düşünürler de bulunmaktadır. Bunların ilki İbn-i Haldun (1332-1406), diğeri ise Giambattista Vico'dur (1668-1744). Günümüzde bu iki düşünür de sosyolojinin kurucuları arasında sayılmaktadır.

Sadece sosyolog kimlikleriyle ya da sosyoloji çalışmalarlarıyla karşımıza çıkmayan bu düşünürlerin birini değil tümünü müjdeleyiciler, öncüler ve kurucular olarak adlandırmak daha doğru olacaktır. Birçok çalışmada İbn-i Haldun (Kongar, 2014, s. 64) ve Saint-Simon (Meriç, 2015) kurucu; Comte isim babası (Koenig, 2000, s. 13) olarak gösterilmektedir. Çağdaş sosyoloji açısından bakıldığında bu isimler ve burada anılmayan başka isimler (Frédéric Le Play (1806-1882), Adolphe Quetelet (1796-1874) vb.) ancak kurucular olarak nitelenebilir. Bu düşünürlerin çabalarıyla “toplumsal düşünce”, “toplum bilimsel düşünceye” dönüşmüştür. Kısacası sosyolojinin bilim olarak “kısa bir tarihi olabilir ama çok uzun bir geçmişi vardır” (Bierstedt, 1990, s. 17).

Eğitim Sosyolojisi, sosyolojinin gelişimine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Sosyolojinin öncülerinin veya kurucularının eğitim hakkındaki görüşleri büyük öneme sahiptir. Bu bölümün temel amacı sosyolojinin kurucu düşünürleri arasında sayılan İbn-i Haldun, Vico, Montesquieu, Saint-Simon, Comte, Marx, Durkheim ve Weber’in çalışmalarında eğitimin yerini ve temel özelliklerini belirlemek ve ortaya koymaktır.

İBN-İ HALDUN VE EĞİTİM

İbn-i Haldun’un, insanlığın düşünce tarihinde “nitel bir sıçrama” gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. O, sosyal bilimler alanında kendisinden önceki düşünürlerde görülmeyen birçok şeyi ilk defa ortaya koymuştur. Örneğin sosyal olayların nasıl ele alınması gerektiğini tartışmış, gerçekle bilgi arasındaki bağın kurulabilmesi için yöntem önermiş, kendisinden önceki tarihçilerin nerelerde yanlış yaptıklarını ayrıntılı biçimde göstermiştir. Yine ilk defa toplumun bağımsız varlığından, doğasından, toplum biçimlerinden ve bunların değişmelerinden bahsetmiş ve değişimin yönünün nasıl olduğunu ortaya koymuştur. En önemlisi, bunları inceleme konusu edinen “İlm-il Umran” adıyla yeni bir bilim kurduğunu belirtmiştir.

İbn-i Haldun, ünlü eseri Mukaddime’nin çeşitli bölüm başlıklarının altında eğitime değindiği gibi kitabının beşinci ve altıncı bölümlerinde eğitimle ilgili özel alt başlıklara yer verir. Özellikle altıncı bölüm eğitim üzerinde en fazla durduğu bölümdür. Bu bölümde eğitimle ilgili 15 kadar alt başlık bulunmaktadır (Husri, 2001, s. 298). Bunlar konuları bakımından sınıflandırıldığında Haldun’un, ağırlıklı

olarak öğretim yöntemleri, öğrenme, çocuk, *din, sanat eğitimi, bilimlerin sınıflandırılması* ve genel olarak eğitim üzerinde durduğunu söyleyebiliriz (Tezcan, 1981, s. 205). Eğitim biliminin alt disiplinleri açısından sınıflandırıldığında ise ağırlıklı olarak eğitim felsefesi, eğitim psikolojisi, eğitim tarihi ve öğretim yöntemleriyle ilişkilendirilebilir (Husri, 2001, s. 300). Ayrıca eğitim ve toplum arasında kurduğu bağ onun görüşlerini eğitim sosyolojisi açısından da çok değerli hale getirmektedir.

Eğitimin Toplumsallığı

Özellikle altıncı bölümün ilk başlığı, eğitimin toplumsallığını vurgular. Bu bölümün başlığı “İlim ve öğretimin, insanların cemiyetler halinde dünyayı imarında tabii bir hal olduğuna dair”dir (Haldun, 1982, C.II, s. 441). Bu başlık altında Haldun, insanın “duyguları, hareketleri ve yaşaması için gıda ve kendisini korumak için sığınaklar araması bakımından hayvandan farksız” doğal bir canlı olduğunu vurgulamaktadır.

İnsanı diğer canlılardan farklı hale getiren ise “geçinme ve kazanç yollarını gösteren fikirler”, bir arada yaşamaları, yardımlaşmaları ve Tanrının peygamberler aracılığıyla “hüküm ve buyrukları” kabul etmeleri ve buna uygun yaşıyor olmalarıdır (Haldun, 1982, C.II, s. 441). Bu noktada insanın düşünen varlık olma özelliği devreye girer. Düşünen varlık olarak insan, öğrenir ve öğrendiklerini diğer insanlara aktarır. İnsandaki bu özellik Haldun açısından hem sanatların, hem de bu öğrenmenin bir bilim olmasının kaynağıdır. İnsanlar bu bilimlerde yetkin insanlara başvurarak hakikatle ilgili bilgilerini geliştirirler. Her bilim ve sanatta uzman kişiye ihtiyaç duyulması, “öğretim terimlerinin başka başka olması” öğretimin bir meslek ve sanat olduğunun göstergesidir (Haldun, 1982, C.II, s. 442).

Haldun bu açıklamalarıyla eğitimi insanın ihtiyaçlarıyla ilişkilendirmektedir. Bilginin öğrenilmek istenmesi ve aktarılmasında eğitim üzerindeki sosyal etkiye, insanın toplumsal varlık olmasında doğal koşullara dikkat çekmektedir. Özellikle insanların yaşadığı doğal ortamın, iklimin onun gelişimine, yaşam ve düşünme biçimine etki ettiğini ileri sürmektedir (Haldun, 1982, C.II, s. 449).

İbn-i Haldun toplumların bedevi ve hadari olmak üzere iki biçimde oluştuğunu söylemektedir. Birincisi, ikincisine doğru evrilmektedir. Haldun eğitimin bu iki toplum biçiminde farklı örgütlendiğini belirtmektedir. Yapmış olduğu ayırım onun toplumsal düşünceye önemli katkılarından biridir. Eğitim-öğretim, bilim ve sanat daha çok yerleşik hayatın, şehir yaşamının dolayısıyla umranın oluştuğu yerlerde gelişmektedir. Bu konuyu “öğretimin bir meslek ve sanat olduğunu” ele aldığı ikinci başlıkta ve özel olarak da üçüncü başlıkta incelemektedir. Konuyla ilgili kullandığı başlık şöyledir: “İlim ve fenlerde ilerlemenin ülkelerin bayındırlığı,

ekonomik durumu ve yerleşik ve sosyal hayatın derecesiyle mütenasip olduğuna dair” (Haldun, 1982, C.II, s. 452).

Haldun Müslüman batı dünyası ile doğu arasında yaptığı karşılaştırmada, Batı Müslüman dünyasında (Fas, Endülüs ve Cezayir) gelişmenin tümüyle durduğunu ifade etmektedir. Oysa Doğuda (Mısır, Suriye, Anadolu, İran) gelişmenin devam ettiğini, bu bölgelerde bilime büyük önem verildiğini saptamaktadır. Onun açısından bunun nedeni, söylendiği gibi Doğu veya şehir insanının farklı yaratılmış olması değildir. İnsana ait özellikler bakımından aralarında hiçbir fark yoktur. Farklılık onların “geçinme, yaşayış, ev tertip ve idareleri, din ve dünya işlerinde diğer hal adetlerinde riayet etmekte oldukları bir takım kaide usullerin” olmasıdır (Haldun, 1982, C.II, s. 449). Şehirlinin bu üstünlüğü, “göçebenin bilmediği medeniyet kaide, usul ve edeplerini bilmek, hüner ve sanatı öğrenmek suretiyle elde ettiği doğru melekenin neticesidir”. (Haldun, 1982, C.II, s. 451) “Şehir insanı işlerini belli kurallar dâhilinde yaparlar ve bu kurallar insanın zihnini ve düşünce dünyasını geliştirir. Zanaatların bu hali “aklın ilim ve marifetleri çabuk kavramasına” yol açar (Haldun, 1982, C.II, s. 450).

Hadari umranın olduğu yerler, aynı zamanda toplumsal refahın yükseldiği yerlerdir. Refahın yükselmesi eğitime, bilim ve sanat öğrenmeye olan talebi artırmaktadır. Çünkü insan, hadari umranda varlığını sürdürmeye dönük zorunlu ihtiyaçlarını (barınma, gıda vb.) kolayca karşılayabilmektedir. Bu zorunlu durumu aşmış olan insanlar, bilim ve sanata yönelir. Kendi deyimiyle “Bil ki musiki ve şarkıcılık bir sanat olup ancak içtimai ve medeni hayatın gelişmiş olduğu bölge ve şehir ahali arasında yayılır” (Haldun, 1982, C.II, s. 432). Haldun, sanat için yaptığı bu saptamayı bilim ve eğitim için de tekrar eder (Haldun, 1982, C.II, s. 452).

Haldun’un eğitimin toplumsallığı konusunda yukarıda değindiğimiz görüşlerini dikkate alarak özetle şu konulara dikkat çektiğini söyleyebiliriz.

- Eğitim toplumsal yaşamın zorunlu sonucudur ve temelinde ihtiyaçların karşılanması bulunmaktadır.
- Eğitim toplumların yaşama biçimine göre değişmektedir. Bedevi topluma göre hadari toplumda daha önemlidir.
- Ekonomik yapının değişmesine bağlı olarak eğitim değişmektedir. Ekonominin bozulması eğitimi geriletmektedir (Endülüs’te olduğu gibi).
- Refahın yüksek olduğu yerlerde eğitime daha fazla önem verilmektedir (Mısır’da olduğu gibi).
- Eğitim üzerinde özellikle iklim ve coğrafya çevre koşulları fazlasıyla etkili olmaktadır.

Nasıl Bir Öğretim?

Haldun ayrıca uzun uzun nasıl bir öğretim sorusunun cevabı olacak biçimde eğitim üzerinde durur. Çağının eğitim anlayışını özellikle öğretim ilke ve yöntemleriyle ilgili konularda sıkı bir eleştiriden geçirir. Onun bu alanda yazdıklarının önemli bir kısmının günümüzde de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar kısaca şöyledir:

1. “Bilgi ve fenlere dair yazılan eserlerin çokluğu o fenlerin öğrenilmesine engeldir.” Bu konuda Maliki mezhebinin fıkıh öğretimiyle ilgili kitapların çokluğunu vermektedir (Haldun, 1982, C. III, s. 141-142).
2. “Bilgi eserlerini fazlaca kısaltarak yazmak, bilgi öğrenmek için” zararlıdır (Haldun, 1982, C. III, s. 143).
3. “Bilgiler öğretilirken ancak derece derece ve az az öğretmek usulü” takip edilmelidir. İlk olarak kolay olan seçilmelidir (Haldun, 1982, C. III, s. 149). Bilimlerle ilgili ilk öğretilecek konular, o “bilimin esasını” oluşturmalıdır ve kısa olmalıdır (Haldun, 1982, C. III, s. 144-145).
4. “Öğretmen, öğrenci gerek öğrenmeye yeni başlamış, gerekse ilerlemiş olsun, dayanıklılık ve yetkisi dışında ona ders yüklememeli ve okumakta olduğu kitabın dışına çıkmamalıdır” (Haldun, 1982, C. III, s. 146).
5. “Öğretim metodu karışık olursa, öğrenci o bilgiyi öğrenmekten aciz olur” (Haldun, 1982, C. III, s. 146).
6. Öğrenmede tekrardan vaz geçilmemelidir. “Çünkü meleke dediğimiz alışkanlık ancak işlerin arkası kesilmeden tekrarlanmasıyla husule gelir” (Haldun, 1982, C. III, s. 147).
7. İki farklı bilgi bir arada öğrenilmemelidir. “Akıl ve düşünce ancak öğrenmek istediği bir bilgiyle meşgul olursa, çoğunlukla insan o bilgiyi öğrenir” (Haldun, 1982, C. III, s. 147)1.
8. Bilgilerden gereğinden fazla bahsedilmesi, öğrenim süresinin gereksiz uzatılması doğru değildir (Haldun, 1982, C. III, s. 152).
9. Neyin hangi yaşta ve zamanda öğrenilmesinde adet ve alışkanlıklar etkili olur (Haldun, 1982, C. III, s. 159). Haldun bu konuda Müslüman coğrafyasındaki Kur’an öğretimini ele alır. Endülüs’te, Batı Afrika’da ve Doğu’da Kuran öğretiminde izlenen yöntemlerin farklılıklarını gösterir.

1 Daha sonraki bölümlerde İbn-i Arabî’den yaptığı bir alıntıda görüşleri onaylamaktadır. İbn-i Arabî’ye göre iki konunun bir arada öğrenilmemesi esas kabul edilmekle birlikte öğrencinin zeki ve neşeli olmasının iki konuyu bir arada öğrenmesinde kabiliyetli olması durumunda iki konu bir arada öğrenilebilir (Haldun, 1982, C.III: 158-159).